

УДК 007:304:659.3

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В ЖИТТІ НАЦІЇ (на матеріалах українського еміграційного тижневика «Воля» (1919–1921))

Олег Богуславський

*Класичний приватний університет,
вул. Жуковського 70 б, Запоріжжя, 69002, Україна, e-mail: diasporiana@i.ua*

У статті розглядаються окремі проблеми ролі політичної еліти після поразки революції й визвольних змагань в її новому еміграційному статусі. Всі автори журналу сходяться на думці, що українська громадськість, часто діаметрально протилежно ідеологічно та політично орієнтована, мусить зібрати всі зусилля для того, щоб підтримати один політичний провід, яким був еміграційний уряд УНР на чолі з С.Петлюрою. Завданням української інтелігенції на еміграції було проведення культурно-просвітницької та патріотично-пропагандистської роботи в найширших колах української суспільності як на еміграції, так і в Україні. Дослідження базоване на матеріалах одного з найбільш знаного віденського тижневика «Воля».

Ключові слова: держава, дискусія, консолідація, національна ідея, національна інтелігенція, політична воля, політична орієнтація, політичний провід, публіцистика, українська еміграція.

I. Вступ. Складні й неоднозначні соціально-економічні та політичні процеси розвитку українського народу, відсутність внутрішньої консолідації, вплив негативних зовнішніх чинників, неодноразово призводили до того, що достатньо велика кількість українців час від часу змушена була покидати рідні землі й емігрувати за кордон. Саме цим зумовлюється актуальність цього дослідження. На відміну від добровільної, за своїм характером, економічної еміграції, політична відбувалася, як правило, під тиском правлячого режиму чи окупаційної влади. Політична еміграція докорінно відрізнялася від економічної вже тим, що її складали свідомі і активні представники нації, які змушені емігрувати за кордон, щоб уникнути розправи або мати кращі можливості для проведення політичної діяльності.

Однак за будь-якими кількісними чи якісними показниками з ними на-вряд чи можна порівняти українську військово-політичну еміграцію, що стала трагічним висновком визвольних змагань 1917-1920 рр. Це стосувалося як кількості нових емігрантів, географічного і соціального їх представництва, так і морально-психологічних і політичних наслідків цієї хвилі еміграції для українського державотворення.

Із цією хвилею політичної еміграції був пов'язаний вихід за кордон десятків тисяч найактивніших учасників і творців подій 1917-20 рр. — керівників Центральної Ради, гетьманської Української Держави, Директорії Української Народної Республіки (УНР) і Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР); командувачів і вояків армії УНР і Української галицької армії; службовців державного апарату; значної частини активістів тодішніх політичних партій; представників наукової і культурно-мистецької інтелігенції тощо. Це була масова політична еміграція військових і цивільних осіб, безпосередньо причетних до державного будівництва на українських землях.

II. Постановка завдання. Тож, досліджуючи політичну діяльність української еміграції, що утворилася саме внаслідок поразки національно-визвольної боротьби в Україні 1917–1920 рр. і знайшла притулок у більшості з європейських країн, можемо констатувати, що через існування тоталітарного режиму, який унеможлилював існування об'єктивної та історико-журналістично-козпознавчої науки в УРСР, значну частину інформаційної та джерельної бази становлять зарубіжні джерела.

Важливим і цінним джерелом дослідження проблеми стали матеріали українського журналу «Воля», що виходив у 1919–1921 роках в Австрії.

Цінні матеріали для досліджуваної проблеми містяться в монографіях представників діаспорної історичної науки С.Наріжного, В.Маруняка, з'ясовуються у роботах І.Лисяка-Рудницького, В.Маркуся.

З-поміж робіт, присвячених аналізу суспільно-політичних поглядів визначних представників української міжвоєнної еміграції, слід назвати праці А.Жуковського, Т.Приймака, І.Кедрина-Рудницького та ін. Порівняльне дослідження деяких напрямів української політичної думки 1920-х рр. здійснено Т.Гунчаком.

Серед сучасних дослідників означеного періоду слід назвати праці Л.Шкаренкова, присвячені аналізу української та російської еміграції в Європі міжвоєнного періоду, а також дослідження Н.Сидоренко про українську таборову періодику цього ж періоду.

III. Результати. Значним осередком української політичної думки у Відні у 1919 році стала редакція тижневика «Воля», що «...містилася в одній «льожі» каварні «Централь» у Відні при Герренгасе» [1, с. 252]. Головним редактором видання став В.Піснячевський. У своїх споминах «Мої шеф-редактори», І.Кедрин згадує про В.Піснячевського, говорить, що він був «...соборником і тому виступав однаково проти галицьких, як і наддніпрянських сепаратистів-партикулярів, які затруювали тодішню політичну атмосферу» [2, с. 72]. За фахом В.Піснячевський був лікарем-бактеріологом, доцентом медичного факультету Одеського (Новоросійського) університету. Перебуваючи на еміграції і будучи відірваним від медичної практики та викладацької діяльності, В.Піснячевський зробив журнал «Воля» головним сенсом свого життя.

Секретарем журналу був професор Ф.Слісаренко, відповідальним редактором — Л.Шопак. Серед постійних співробітників «Волі» треба відзначити І.Кедрина та М.Єрем'єва, колишнього секретаря Української Центральної Ради і редактора її офіціозу «Вісті з Української Центральної Ради».

Гостями редакції «Волі» були насправді видатні політичні, громадські та культурні діячі, як В.Вишиваний, О.Грицай, Д.Донцов, Є.Чикаленко, О.Назарук й інші дуже цікаві люди.

Про ситуацію, в якій опинилася українська журналістика на чужині, у редакційній статті «За рік» В.Піснячевський писав: «...Росіяне засновують за кордоном часопись за часописю. Скільки газет у Парижі. Скільки в Празі. Цими днями почне виходити дві щоденних нових російські часописі в Берліні. А ми — з претензіями на державність — ледве дотягли до року один технічно-грамотний тижневик на чужині» [3, с. 1]

Тижневик відігравав в житті тодішньої української еміграції дуже важну роль. По суті, він підтримував закордонний центр уряду Української Народної Республіки, що тоді перебував у Тарнові, але ставився доволі критично до невідрадної політичної ситуації та стосунків у цьому середовищі; виступав проти регіональної галицько-наддніпрянської гризні, давав статті, оповідання, хроніку українського й міжнародного життя.

Редактор В.Піснячевський був представником того типу української інтелігенції, яка щиро страждала через пережиту національно-політичну трагедією поразки визвольних змагань і впадала у логічний розпач, спостерігаючи емігрантську політичну гризню. Як рішучий і непримиренний ворог Росії і комунізму, він намагався, будучи редактором «Воля», поборювати існуюче політичне баламутство в українському політичному середовищі, що його поширювали наші політичні емігрантські партії, групи та організації, жертви спільної поразки визвольної революції, які, втративши почуття самокритики та здібність дивитись тверезо на реальний стан речей, завзято кинулися у політичні бої, намагаючись якомога більш болісно вкусити одне одного, часом пропагуючи протилежні українським державним інтересам ідеї.

Головним завданням української еміграції «другої хвилі» було визначено: «...підготовку до повороту на Україну, вироблення конституційно-адміністративних, економічних і соціальних планів, рахуючися сучасним станом речей на Україні і з вимогою теперішньої державної та соціальної культури на заході Європи» [4, с. 137]. То ж підкоряючись цим завданням, редакція «Воля» вбачала свою місію в тому, щоб не будучи партійним органом «давати змогу на її сторінках висловлюватись всім, хто приходив до нас з чесним заміром, з щирим серцем. Ми старалися, щоб «Воля» була парламентом громадського голосу, рупором громадської совісті... Нам закидають і зараз жовчність нашої критики. Але жовч є великий дезінфікуючий фермент. Жовч убиває гнилослих бактерій. Багато їх трупів на нашій душі. Але совість наша перед нацією чиста. Коли б був громадський орган тут або на Україні — парламент, уряд, преса, — ми б не брали на себе сміливості тут на чужині розкривати національні рани. Але коли того органу майже не було — ми мусіли взяти на себе ініціативу чистки Авгієвих стаєнь. Тепер навіть ті, хто найбільше нам докоряв за різкість тону — наші ідейні вороги, в далеко більш різкому тоні повторюють нашу дезінфікуючу роботу.

Але нищачи нездорові елементи, ми увесь час кликали до єдності, до консолідації здорових національних сил во ім'я загально-національних інтересів» [3, с. 1].

Тижневик не акцентував увагу на моментах поразки, а намагався навіть у психологічно складних еміграційних умовах показувати певні позитивні зрушення, які б давали надію на досягнення мети: «... Українська державність волею судьми знов перетворилась на фікцію. Але це нас не страшить. За рік нашо-

го існування наша національна справа у всіх галузях свого життя зробила колосальний крок вперед» [3, с. 1].

В.Піснячевському закидали, що він — безхарактерний, а його «Воля» — продажна. Цей дуже відвертий закид мотивовано тим, що дійсно в тижневику час від часу появлялися статті цілком протилежного ідеологічного напрямку, за винятком комуністичного. Фактично, В.Піснячевський, шукаючи фондів на видавництво журналу продовжував його життя продажем журнального місця під ту чи іншу статтю. Але ж і редактор у своїх передових статтях і ідеологічний стрижень журналу залишались незмінними. Звичайно, можна не підтримувати цей метод заробляння засобів на видавництво, але комплект віденської «Волі» насправду є скарбом інформацій про ті цікаві роки. І саме така його ідеологічна строкатість дає нам підстави говорити про появу політичного плюралізму на сторінках емігрантських видань.

Виступаючи проти не толерантної політичної боротьби та пресової дискусії, редактор констатував причини неможливості досягнути якихось більшменш відчутних зрушень за умов такої поведінки: «...наша нація тяжко слаба. Маса неосвічені. 80% відсотків анальфабетів не є добрий ґрунт для нормально-го національного розвою. Чехи майже 70 літ працювали над своїм відродженням. Поляки — сотні літ творили національну культуру. Ми не є національний вундеркінд» [5, с. 513]. В. Піснячевський задається логічним питанням: а що ж зробила наша інтелігенція, щоб виправити цю ситуацію? «Коли три галицьких «професори» не можуть погодитись між собою що до орієнтації, — яке ми маємо право вимагати від темного народу ясної світлої політичної думки? ... Темні маси без інтелігенції, здорової, кожної хвилини готової на самопожертву, дисциплінованої, освіченої і в роботі витривалої — це не є нація! Це гній для других націй. Бо закон Дарвіна всюди закон — гинуть слабші; а перемагають дужчі» [5, с. 513].

Автор констатував, що наша інтелігенція не знає дисципліни, а «убоге життя викинуло на поверх убогих людей. Ми мусіли іноді ставити на п'єдестал те, чому місце було «під спудом» [5, 513].

Проводячи історичні паралелі між різними історичними часами, в яких українці теж не змогли втримати своєї держави, В.Піснячевський наводить слова грека Прокопія Кесарійського, що характеризував наших давніх прашурів: «... вони дуже люблять свободу і не хочуть нікому служити, ані бути під чиеюсь владою... не вміють слухати гадки другого. Кожний тягне на своє. І через це бувають між ними незгоди і криваві бійки... Ніхто не зміг би їм опертися, якби вони трималися разом...» [5, с. 514].

Закликаючи проглянути пресу, публіцистику та літературу, що появилася за останній час на еміграції, автор вимальовує картину історичної руїни з усіма її трагічними ознаками: «... повний розвал, деморалізація нашої інтелігенції і на Україні, і за кордоном. Повний брак пляномірності і витривалості в роботі» [5, с. 514].

Тож і не дивно, що у фейлетоні В.Вишиваного «Сектанти» дається оцінка як політичному проводу, так й інтелігенції: «Хто на кого орієнтується? Всі різноманітно. Один на особу. Другий на партію. Третій на форму влади. Четвертий на чужі держави. І з останніх один на Польщу, другий на Німеччину, третій на Антанту; і т. д. ... Кожний має свою програму, гасло, тактику. Але всі ми збираємось будувати одну Велику, Єдину, Неділиму Україну. Кожний тягне в

свою сторону!... Розкол сил, розпад, катастрофа!» [6, с. 62-63]. Автор закликає до того, щоб українські провідники відмовилися від старого гасла «Після мене хоч потоп», бо той, «хто не орієнтується на народ, на самостійну Україну — той зрадник батьківщині. Тільки тоді наш народ прийме свою інтелігенцію, коли вона зречеться свого партійного сектантства і разом з ним стане в одну міцну лаву до будови вільної незалежної України» [6, с. 63].

До того, що український політичний провід й інтелігенція не витримали іспиту революцією схиляється і А.Ковалевський у статті «Проблеми. Держава і соціалістична інтелігенція». Надмірне захоплення українською інтелігенцією соціалістичними та комуністичними ідеями призвело до того, що «...наша інтелігенція так і не спромоглася на витворення загальнодержавного пляну» [7, с. 515]. «Ця інтелігенція ніколи не знала народу — ні за царські часи, ні за часи революції. Вони жили ідеями сходу, ідеями Росії, які хотіли перенести на ґрунт українського життя, не рахуючись з його обставинами» [7, с. 522].

Саме тому, у «Відповіді на відкритий лист Володимира Винниченка» В.Піснячевський зазначав, що кидаючись від однієї крайнощі до іншої, такі представники українського політичного проводу й інтелігенції як В. Винниченко у своїх пошуках «чесності з собою» робили і продовжували робити надзвичайної шкоди українському рухові. «Ніхто не нищив так національної душі, як наші «землячки»... Ось таким «репрезентантом» нації виступаєте зараз і ви [В.Винниченко. — О. Б.]» [8, с. 289]. Саме в той час В.Винниченко виступав як прихильник ідеї повернення української інтелігенції в радянську Україну. «Орієнтуйтеся на большевиків!» закликає п. Винниченко, викресливши з своєї пам'яті десятки тисяч замучених Українців, зруйновані й спалені села, Крути...» [9, с. 568] Тому автор «Відповіді» відверто робить висновок з цього приводу: «Мені не шкода буде, коли большевики повішають Вас, як політика. Бо, як політик, Ви багато шкоди наробили Україні. А ще більше наробите. Мені шкода буде Вас як письменника, бо письменників у нас мало...» [8, с. 287].

Особливого звучання на сторінках «Волі» мала тема пошуку шляхів об'єднання зусиль урядів УНР та ЗУНР у боротьбі за державність. Це питання стало особливо актуальним після того, як урядові кола ЗУНР звинуватили С.Петлюру і його оточення в державній зраді на користь Польщі за договір з Й.Пілсудським.

Усе це призвело до того, що в таборі диктатора Є.Петрушевича вибухнув справжній бунт проти регіонального партикуляризму, демагогії й інших методів політики уряду ЗУНР. Виразником цього політичного «кредо» став П.Лисяк, який демонстративно зрікся посади головного редактора офіціозу уряду ЗУНР «Український Прапор» та помістив на сторінках «Волі» відверту статтю «Світ нечестивих» [10].

Стаття П.Лисяка стала цікавим матеріалом до історії української політичної думки: як поширювався політичний розбрат, як гурт діячів боровся за розумне вирішення проблеми, і як, по суті, йшла боротьба довкола збереження одного українського національно-політичного центру, одного проводу, та тісної координації та співпраці між регіональними політичними центрами. У тій статті йшлося також проти перших спроб радянофільства, що ним почали були «хворіти», з одного боку, наддніпрянські емігранти, які почали вбачати можливість співпраці з «радянською» Україною (В.Винниченко, М.Грушевський і гурт лівих есерів), з другого боку ті галичани, які з ненависті проти Польщі були схи-

льні шукати «союзника» навіть у більшовицькій Росії і прийняти компромісну розв'язку української державницької проблеми у формі УРСР.

IV. Висновки. Підкреслюючи роль української політичної еліти та представників української інтелігенції, що опинилися в еміграції, як редакція тижневика «Воля», так і численні дописувачі сходилися на одній думці: не дивлячись на складні еміграційні умови, українська громадськість, часто діаметрально протилежно ідеологічно та політично орієнтована, мусить зібрати всі зусилля для того, щоб підтримати один політичний провід, яким був еміграційний уряд УНР на чолі з С.Петлюрою. Перед українською інтелігенцією на еміграції теж ставилися великі завдання, головним з яких можна вважати проведення культурно-просвітницької та патріотично-пропагандистської роботи в найширших колах української суспільності як на еміграції, так і в Україні.

1. Кедрин І. У межах зацікавлення / Кедрин І. — Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка, 1986. — 523 с.
2. Кедрин І. 1920-1923: Відень / Кедрин І. // Кедрин І. Життя-події-люди. Спомини і коментарі. — Н.Й.: Червона Калина, 1976. — 724 с.
3. В.П. За рік / В.П. // Воля. — 1920. — Ч.1. — 3 липня. — С. 1-3.
4. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919—1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої) / Наріжний С. — К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1999. — 272 с.
5. В. П. Наш песимізм / В.П. // Воля. — 1920. — Ч.11. — 13 березня. — С. 513—514.
6. Вишиваний В. Сектанти / Вишиваний В. // Воля. — 1920. — Ч.2. — 17 квітня. — С. 62—63.
7. Ковалевський А. Проблеми. Держава й соціалістична інтелігенція / Ковалевський А. // Воля. — 1920. — Ч.11. — 13 березня. — С. 515—522.
8. Піснячевський В. Відповідь на відкритий лист Володимира Винниченка / Піснячевський В. // Воля. — 1920. — Ч.7—8. — 12 червня. — С. 285-290.
9. Чижевський П. Війна, большевизм і майбутня ситуація / Чижевський П. // Воля. — 1920. — Ч. 12. — 20 березня. — С. 564—568.
10. Лисяк П. Світ нечестивих / Лисяк П. // Воля. — 1921. — Ч. 1. — 3 жовтня. — С. 349—359.

**ON THE ROLE OF POLITICAL ELITE IN THE LIFE OF THE NATION
(BASED ON UKRAINIAN EMIGRATION WEEKLY «VOLIA» (1919-1921))****Oleh Bohuslavskyi**Classic Private University,
Zhukovsky Str. 70 B, Zaporizhzhia, 69002, Ukraine**E-mail:** diasporiana@i.ua

In article problems of becoming and definition of a role of political elite after defeat of revolution and emancipating struggle in its new status on emigration are considered. All authors of magazine converge on ideas that the Ukrainian public frequently focused oppositely in an ideological and political field, should collect all efforts support a uniform political management what was emigration government UNR led by S. Petlyura. The task of the Ukrainian intelligency for emigrations should become realization cultural - educational, patriotic and propaganda activities in wide layers of the Ukrainian public both on emigration, and in Ukraine. Research is based on materials of one of the most known Vienna Ukrainian weekly journals «Wolya».

Key words: state, discussion, consolidation, national idea, a national intelligentsia, political will, political orientation, political leadership, journalism, Ukrainian emigration.

**К ВОПРОСУ О РОЛИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ В ЖИЗНИ НАЦИИ
(НА МАТЕРИАЛАХ УКРАИНСКОГО ЭМИГРАЦИОННОГО
ЕЖЕНЕДЕЛЬНИКА «ВОЛЯ» (1919-1921))****Олег Богуславский**Классический частный университет,
ул. Жуковского 70 б, Запорожье, 69002, Украина**E-mail:** diasporiana@i.ua

В статье рассматриваются отдельные проблемы роли политической элиты после поражения революции и освободительной борьбы в её новом эмиграционном статусе. Все авторы журнала сходятся на мысли о том, что украинская общественность, часто ориентированная диаметрально противоположно в идеологическом и политическом поле, должна собрать все усилия для того, чтобы поддержать единое политическое руководство, каким было эмиграционное правительство УНР во главе с С. Петлюрой. Заданием украинской интеллигенции на эмиграции должны были стать проведение культурно-образовательной, патриотической и пропагандистской работы в широких слоях украинской общественности, как на эмиграции, так и в Украине. Исследование основано на материалах одного из наиболее известных венских украинских еженедельников «Воля».

Ключевые слова: государство, дискуссия, консолидация, национальная идея, национальная интеллигенция, политическая воля, политическая ориентация, политическое руководство, публицистика, украинская эмиграция.

*Стаття надійшла до редколегії 02.10.2013
Прийнята до друку 14.10.2013*